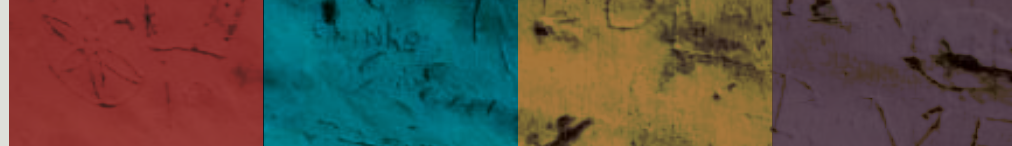

Restauratie kerkers kantongerecht te Deventer

Restauratie kerkers kantongerecht te Deventer

Colofon

Uitgave Haakma Wagenaar & van den Brink

Projectbureau voor restauratie
Mariastraat 13
3511 LN Utrecht

06 54 96 47 18

edbrink@planet.nl

www.gewelfschilderingalkmaar.nl

Edwin van den Brink

Ontwerp www.debranding.eu

Opdrachtgever J.F.J.J. Driessen adviseur Rijksgebouwendienst

Utrecht, augustus 2011

Inleiding		5
Overzicht restauratie		7
Restauratieobject en problematiek		9
Restauratieplan		11
Restauratie planken in cel nummer 12		11
Vernieuwing houten onderbalken in cel nummer 12 en ventilatie		13
Conservering planken en onderbalken in overige cellen		14
Verantwoording werkwijze en gebruik materialen		14
Uitvoering restauratie		17
Balken onderlaag		19
Verlichting		23
Presentatie van gevonden objecten		26
Bijlage tekstborden		27
Een oude provinciale rechtbank		27
Straffen en opvoeden		28
De gevangenen		29

Cel 6, voor restauratie

Naar aanleiding van de ingediende offerte 'restauratie houten onderdelen kerkers (te weten vloer, deuren, ombouw bed)' van 14-10-2009 heeft Rijksgebouwendienst de opdracht verstrekt tot de restauratie van de kerkers.

De restauratiewerkzaamheden zijn uitgevoerd door Edwin van den Brink in de periode november 2009- december 2010 in samenwerking met Bouwhuis en Journee.

Cel 7 situatie voor restauratie

Op 26 januari 2011 heeft de oplevering van de restauratie plaatsgevonden.

In dit restauratieverslag wordt in het kort een schets van het object en de problematiek gegeven. Ook worden het restauratieplan en de voorgestelde werkwijze samengevat. De uitvoering van de restauratie wordt belicht en de aanvullende werkzaamheden komen aan bod, te weten het aanbrengen van de verlichting, het presenteren van de gevonden objecten en het bieden van historische achtergrondinformatie door tekstborden en publicatie.

Cel 6, vloer gedeeltelijk uitgenomen

De belangrijkste punten uit de restauratie zijn:

- Houten vloer is uitgenomen en gerestaureerd.
- Houtknagers zijn bestreden met de warmtemethode van Van Lierop.
- Alle onderdelen van de houten vloer zijn bewaard gebleven.
- De onderbalken zijn vervangen door nieuwe eiken balken.
- De vloer en britsen zijn teruggeplaatst en vastgezet met rvs schroeven.
- Het vuil van bijna 200 jaar dat is verzameld in de ruimte tussen de houtenvloer en plavuizen stenen vloer is verwijderd en onderzocht.
- Het gevonden materiaal is musaal tentoongesteld in een tafelvitrine in de voorruimte van de cellen.
- 1 cel is uitgelicht met moderne led verlichting.
- Historisch achtergrond rapportage is gemaakt over de Deventer cellen.

Inrichting werkplaats voor uitvoering restauratie in centrale ruimte van de kelders

Behandeling eiken planken

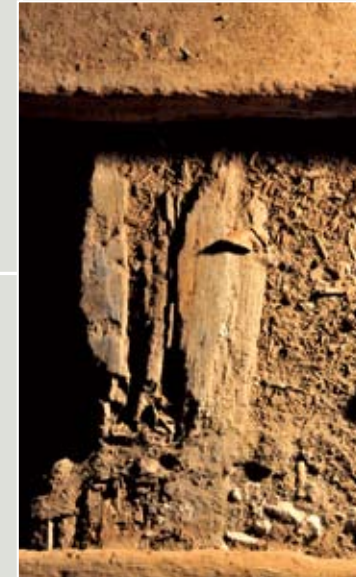

Het restauratieobject betreft vier authentieke cellen in een keldercomplex met nummers 9, 10, 11 en 12 behorende bij een groter geheel waarvan het grondplan grotendeels intact is en de indeling met cellen verdwenen is. Van de vier cellen is het ventilatiesysteem dichtgemaakt, waardoor er een versnelde degeneratie van de vloer is ontstaan. De sluisdeuren zijn in een opvallende goede conditie. Jammer is dat de stadsverwarming en elektrische bedradingen een toevallige doorgang hebben gekregen in de ruimten.

De vloer bestaat uit geprofileerde houten balken van 15 bij 7 cm waarop eiken delen zijn gespijkerd variërend in een breedte van 30 cm tot 60 cm bij een dikte van 4 cm. Deze vloer ligt op een plavuizen ondervloer. Het hout van de vloer is bij aanvang van de restauratie in een vergaande staat van verval.

De sluisdeuren met binnenbetimmering verkeren in een redelijke goede conditie waarbij de oppervlakte van het hout is aangetast, maar de sterkte van het hout voldoende is.

Het voornaamste probleem dat zich in de cellen voordoet betreft houtrot in de vloer. De onderbalken zijn door schimmelaantasting vergaan en vermolmd. Dit vormt een bedje van vochtig turfmolm waarbij ventilatie totaal afwezig is. Opvallend is dat het niet muf ruikt. Het aanwezige vocht met schimmelsporen heeft ook de eikendelen van de vloer aangetast. Grote stukken hiervan zijn zacht door bruinrot en andere schimmels. Ook is er aantasting door houtboorders (de gangen hiervan zijn zichtbaar). Zowel de onderlaag van de vloer als de houten delen zijn dus in een slechte staat.

Vuil en houtmolm onder verwijderd vloerdeel

Vloerdelen in restauratie

Gezien de vergaande staat van ontbinding van het hout en het unieke karakter van de cellen is het voorstel om één cel (nummer 12) in een museale staat te brengen en de overige cellen als archeologische rest te bewaren. In de 'museale cel' is het uitgangspunt dat de vloer weer begaanbaar wordt gemaakt. In de overige cellen is de restauratie van de vloer er niet op gericht de delen aan te vullen tot een volledige vloer. Conservering is hier het sleutelwoord, waarbij het karakter van deze ruimte oud en authentiek zal zijn. Doel is hier-

Vloer en bris in cel 9

van verder verval en aantasting van het hout tegen te gaan. Deze aanpak heeft als voordeel dat de harde of relatief goede vloerdelen uit de andere cellen kunnen worden gebruikt om de museale vloer te completeren.

Voorgestelde werkwijze en materiaalkeuze

Restauratie planken in cel nummer 12

Met betrekking tot de vloer in cel nummer 12 zullen de werkzaamheden allereerst bestaan uit het uitnemen en schoonmaken van de vloer. Alle planken zullen daarbij worden uitgenomen, geïnventariseerd, genummerd en schoongemaakt. Het molm zal daarbij uiteraard worden verwijderd en in zakken worden opgeslagen voor eventueel nader onderzoek.

Tijdens dit proces van uitname en schoonmaak zal tevens een eerste selectie worden gemaakt ten aanzien van welke planken worden behouden en welke niet. Het is op dit moment moeilijk te bepalen in welke mate of in hoeverre de planken zullen worden gerestaureerd. Dit is afhankelijk van de mate waarin het houtrot de planken heeft aangetast, hetgeen tijdens de uitname van de planken zichtbaar zal worden. Het streven is er in ieder geval op gericht zoveel mogelijk delen te behouden en te restaureren

Verlijming en impregneren van vloerdeel

Vervolgens kan de eigenlijke restauratie van de planken aanvangen; van de plankstukken worden weer hele planken gemaakt. Het aanvullen van de planken wordt gedaan met de goede plankdelen uit de andere cellen.

Beide plankdelen worden passend gemaakt voor de vloer. Voor de verlijming wordt gebruik gemaakt van een polyvinylacetaat oftewel pva lijm of houtlijm gedacht wordt aan een d2 (in mindere mate waterbestendig, maar wel stabiel van structuur).

De eiken vloerdelen worden waar nodig geïmpregneerd, zodat er enige stevigheid in het hout wordt gecreëerd. Het impregneermiddel dat daarbij wordt gebruikt is Mowilith opgelost in ethylacetaat (verhouding 1:1). Dit mengsel wordt opgelost in propanol (verhouding 1:7). Opgemerkt dient te worden dat ik bij het impregneren een zekere terughoudendheid zal betrachten. Alleen op die punten waar het hout slecht en zwak is, zal ik een impregneermiddel gebruiken.

Vernieuwing houten onderbalken in cel nummer 12 en ventilatie

De houten onderbalken (in eiken) zullen volledig worden vernieuwd. Ook zal aan de zijkant een ventilatiesleuf worden aangebracht. Deze ventilatiesleuf acht ik noodzakelijk omdat de vloer rust op een plavuizen ondervloer, door deze sleuf kan het eventuele vocht verdampen, waardoor het niet meer neerslaat op het hout.

Om in de toekomst problemen te voorkomen kan tevens worden gedacht aan een aantal andere preventieve restauratie maatregelen, zoals het eventueel openen van aanwezige ventilatiekokers en het verplaatsen van het verwarmings-systeem

Aangetroffen situatie na verwijderen brits en britsvloer in cel 12

Conservering planken en onderbalken in overige cellen

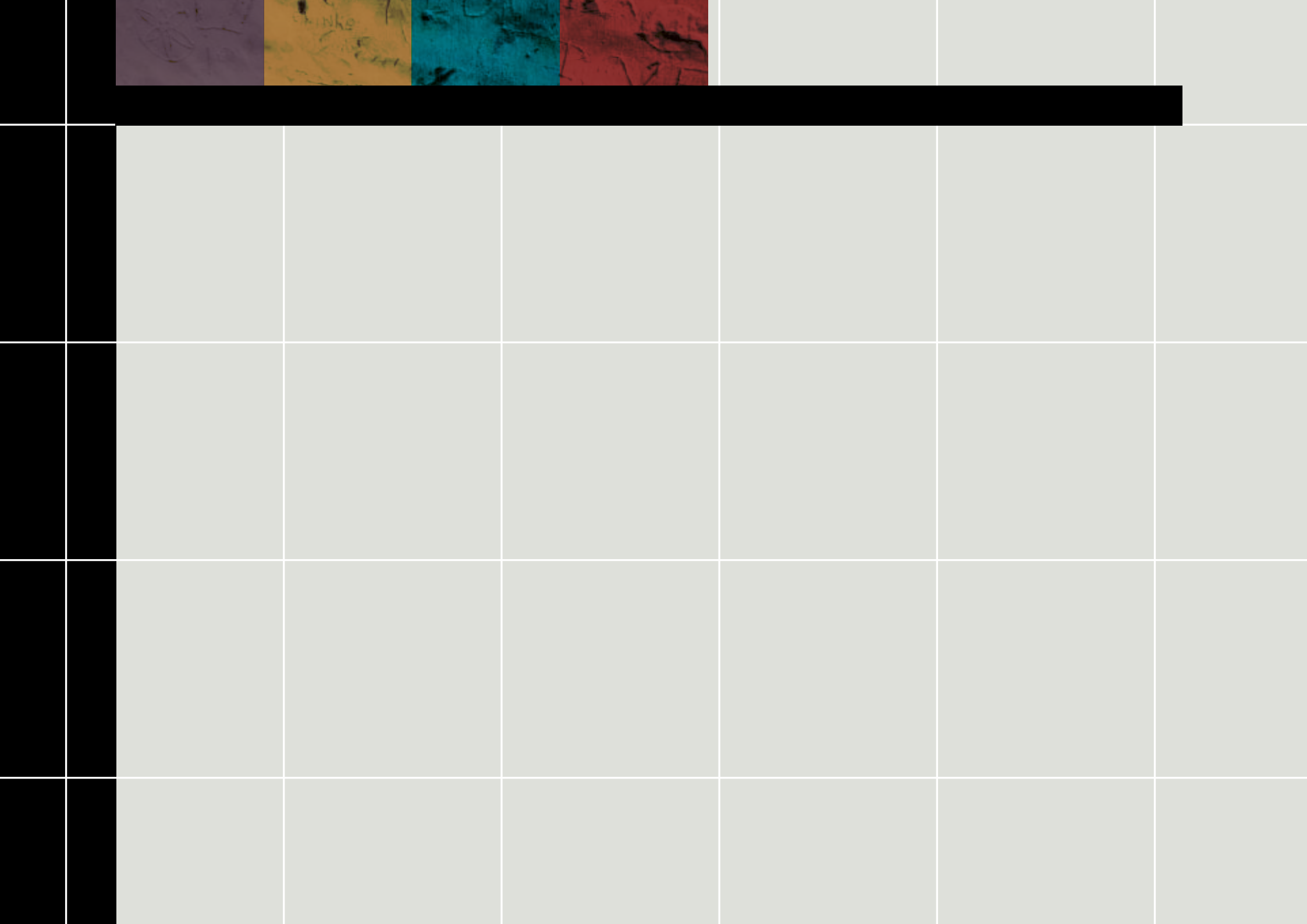
Met betrekking tot de vloeren in de overige cellen zal een identieke werkwijze worden gehanteerd, met dit verschil dat de vloer niet volledig zal worden hersteld. Ook hier worden alle planken uitgenomen en houtmorm verwijderd. De onderbalken zullen ook worden vervangen. Wel zullen daarbij de 'beste' authentieke onderbalken worden teruggeplaatst. Hierdoor blijft het historische karakter van de constructie behouden.

Verantwoording werkwijze en gebruik materialen

Met de hierboven beschreven methode van houtrestauratie en daarbij gebruikte materialen heb ik de afgelopen jaren ervaring opgedaan in het acht jaar durende restauratieproject van de gewelfschilderingen in de Grote Kerk van Alkmaar. Hoewel de houtrestauratie aldaar een gewelfschildering op hout betreft, vertoont de problematiek van houtrot en vermolming overeenkomsten met de vloer in de cellen. Ook bij deze restauratie hebben we ervoor gekozen slechte delen van het hout aan te vullen en gaten op te vullen met inzetstukken, de planken te verlijmen en te verstevigen, waarbij tevens gebruik is gemaakt van bovengenoemde materialen.

Voor een nadere uiteenzetting en illustratie van deze houtrestauratie wil ik u graag wijzen op mijn website: <http://www.gewelfschilderingalkmaar.nl>

Op deze site wordt aan de hand van foto's het houtrestauratie proces in al zijn facetten inzichtelijk gemaakt.

Verlijming

De restauratie zoals hiervoor omschreven in het plan van 14-10-2009 is gestart in oktober 2009. De volgende werkzaamheden zijn uitgevoerd:

Inrichten van een werkplaats, nummeren van de planken, uitnemen van de planken, vuil determineren, verwijderen vuil in puinzakken, nummeren van de puinzakken voor archeologische dienst, drogen van het hout, impregneren hout, verlijmen hout, aanvullen hout met houtstofmengsel, warmtebehandeling toepassen voor bestrijding houtknagers, houten ondervloer plaatsen, planken passen, planken waar nodig vastzetten met rvs schroeven, houten proppen plaatsen, britsen plaatsen, britsbodem plaatsen, vastzetten van britswanden.

Gelijktijdig verlijmen en vullen van de planken

Een belangrijk verschil met het restauratieplan betrof het feit dat de drie cellen niet diende te worden geconserveerd (zoals aanvankelijk aangenomen) maar dat de drie cellen diende te worden gerestaureerd. Het hout was te slecht, te gaar en te verrot. De plankdelen van de drie cellen heb ik gerestaureerd volgens de methode en behandeling van het hout van cel 12.

Een ander probleem dat zich tijdens de restauratie voordeed was een 'levende knager'. Deze knager heb ik laten determineren door Van Wijhe en door Van Lierop, houtaantasting bestrijdingsbedrijven. De behandeling die werd uitgevoerd door Van Lierop in Montfoort was de warmte methode. De temperatuur in het hout wordt hierbij opgevoerd naar 60 graden hierdoor stolt eiwit en gaan de larven dood.

Gereedschappen en restmaterialen

De restauratie van het behandelde hout heb ik in mijn atelier in Nieuwegein uitgevoerd. Het hout is aldaar geïmpregneerd met mowilith opgelost in ethanol (met de kwast aangebracht). Na droging hecht de mowilith zich aan de aangetaste cellenstructuur waardoor enige stevigheid wordt teruggekregen. Hierna zijn de scheuren gelijmd met polyvinylacetaat oftewel houtlijm. Deze houtlijm is in diverse diktes aangebracht. Weggevreten ruimtes zijn laagsgewijs opgevuld met een vulmengsel van gezeefd houtstof tot pasta vermaakt met water en houtlijm. Deze handeling bleek tijdrovend omdat de pasta moet drogen en uitharden en in meerdere lagen moet worden aangebracht. Dit gold voor de restauratie van alle vier de cellen.

Voordeel van deze restauratieaanpak is echter dat de planken een relatieve stabiliteit verkregen en zodoende kunnen worden teruggebracht naar Deventer en worden teruggeplaatst. Bovendien is het uiterlijk van de planken authentiek gebleven, terwijl de kracht en stabiliteit zijn teruggekomen. Ook konden de planken hierdoor op een balken onderlaag worden teruggeplaatst.

Balken onderlaag

Een deel van de balken onderlaag (ongeveer 60 cm) is gerestaureerd en is teruggeplaatst. Dit gedeelte heeft als voorbeeld gediend voor de nieuwe balken. De rest van de balken was in een te slechte staat, vergaan tot pulp, en is verwijderd. Het eikenhout voor de balkenondervloer 30 stuks bij 150 mm x 75 mm is geleverd door de firma Fijnhout in Amsterdam

Terugplaatsing vloerdelen op nieuwe eiken onderlaag cel 10

Terugplaatsing brits cel 10

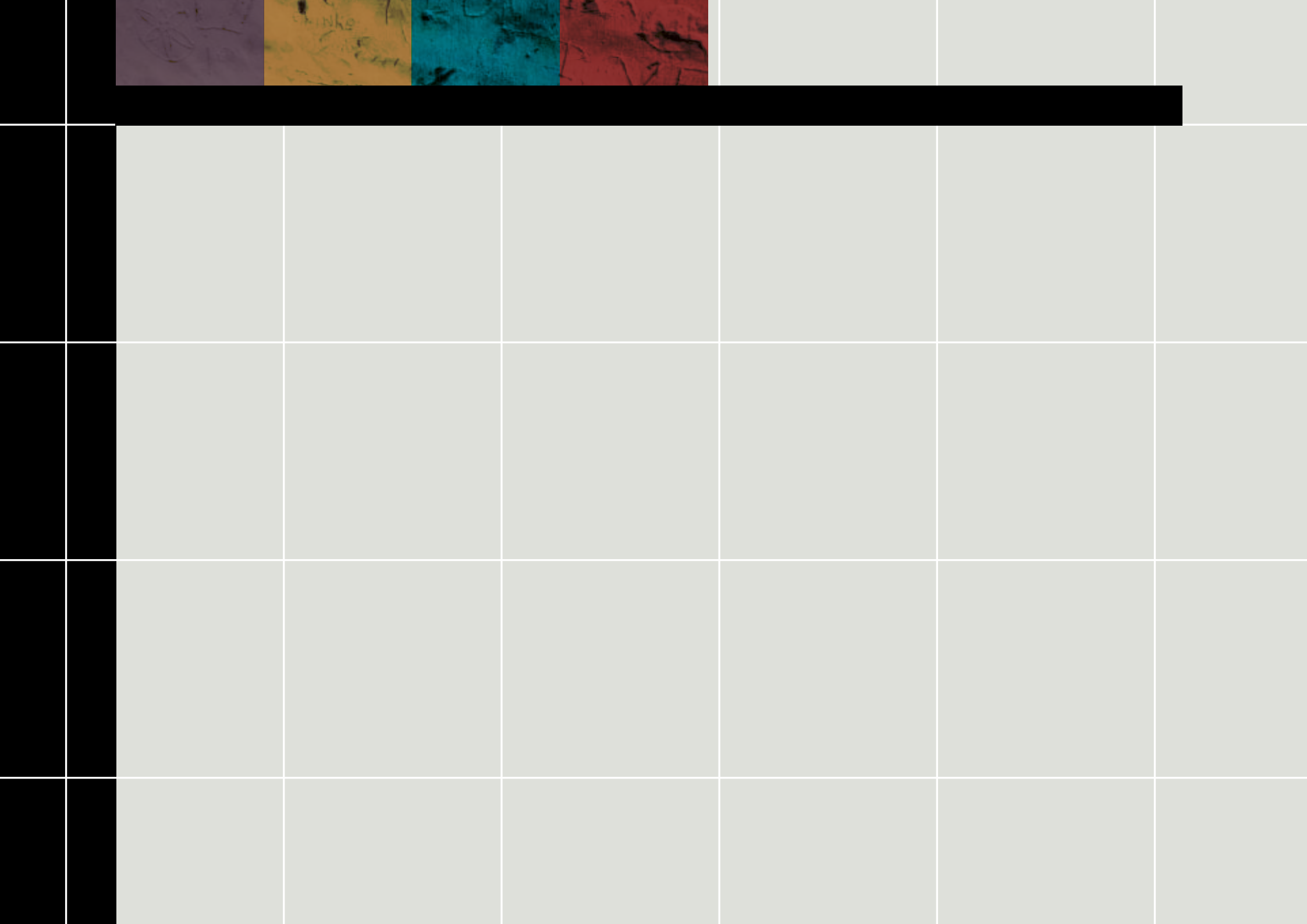
De onderbalken (nieuw frans eiken) zijn geplaatst. Er zijn meer balken dan oorspronkelijk aanwezig waren aangebracht, omdat de 4 cm dikke vloerdelen een grotere overspanning kunnen hebben dan 60 cm. Ik heb gekozen voor 60 cm omdat de sterkte van de vloerdelen hier en daar te wensen overliet. De kopse kanten zijn geïmpregneerd met een bestrijdingsmiddel en de uiteinden van de balken liggen op een bitumenband.

De teruggeplaatste vloerdelen heb ik vastgeschroefd met RvS schroeven op de plaatsen waar beweging zat. Deze zijn afgepropt met een eiken prop. Er is geen lak, olie of was aangebracht op de delen omdat dat het authentieke karakter zou hebben aantast.

Vanwege het "conserveringskarakter" zijn de celdeuren zijn niet sluitend gemaakt. Deze sluiten niet door twee oorzaken, er zijn leidingen in het verleden aangelegd die dat belemmeren en de andere oorzaak is dat de deuren een halve cm te breed zijn ten opzichte van het kozijn.

Afproppen en bijsnijden van de schroefgaten

4 ledarmaturen in museale cel

In de museale cel is verlichting aangebracht. Het betreft een led armatuur met drie kleuren met een lengte van 1 meter (warm 3200, neutraal 4000 en koud 6500 Kelvin). Led armaturen hebben een zeer lange levensduur en zijn zeer energie zuinig. Daarnaast is er praktisch geen warmte afgifte.

Daarnaast heeft de cel een lamp gekregen in de ventilatie koker. Deze geeft een daglicht effect. Deze lamp is ook opgebouwd uit led's met 2 kleuren (warm 2700 en koud 6000). De armatuur is dus van kleurtemperatuur te veranderen. De aansturing geschiedt met een kleine lichtcomputer die ook met een afstandbediening is te gebruiken.

Led verlichting cel 12, 6500k

De verlichting is in staat de ruimte in eerste plaats natuurlijk uit te lichten. Daarnaast heeft de verlichting de mogelijkheid de ruimte te veranderen van sfeer, bijvoorbeeld in nacht of daglicht. De lichtcomputer is in staat een programma af te spelen dat is geprogrammeerd. Daarbij is een 'verhalend' verlichtingsplan geïnstalleerd waarbij daglicht en kaarslicht langzaam in elkaar overgaan, afgewisseld met een strijklicht voorstelling waarbij de wanden van onderaf worden uitgelicht.

Het systeem is modulair dus in de toekomst kan deze verlichting ook in de andere cellen worden aangebracht.

Materiaal van onder de vloer, tegels, scherven met afgeslepen randen, waarschijnlijk tekenmateriaal

Voor de informatievoorziening en het tentoonstellen van de archeologische vondsten is een tafel vitrine kast aangeschaft. Voor deze kast is een houten onderstel gemaakt. In de vitrinekast zijn de volgende objecten te zien: munten, botjes van knagers en roofdieren, tegelresten, pijpkoppen, resten van gebruiksvoorwerpen (scherven van aardewerken kruiken, waarmee ook is getekend), duigen en spijkers.

Daarnaast is er een publicatie geschreven over de historische achtergronden van het cellencomplex. In deze publicatie is aandacht besteed aan de politieke ontwikkelingen rond 1780-1830, de uniformering van het juridische kader en de veranderingen in het gevangenisstelsel. Deze publicatie is opgesteld door de heer Schuurman (historicus) en is ter plaatste in te zien.

Op basis van deze publicatie zijn ook drie tekstborden opgesteld die de bezoeker in het kort historische informatie verschaft. Het eerste bord biedt een verhaal over de oude provinciale rechtbank, het tweede bord gaat over straffen en opvoeden en het derde bord over de gevangenen (zie bijlage).

*Tafelvitrine met vondsten
+ explicatieborden*

*Munten, botjes, twee duigen,
pijpenkopje*

Kantongerecht - Bouwershoek — Deventer.

Het kantongerecht anno 1905

Een oude provinciale rechtbank

In 1804 kocht het departementaal (=provinciaal) bestuur van Overijssel enkele percelen van mr. A.H. van Markel Bouwer. Het bestuur wilde aan de Brink een gerechtshof vestigen, terwijl in de Walstraat een gevangenis moest komen. Omdat Overijssel nooit eerder een gerechtshof had gehad (in enkele provincies was dat wel het geval geweest), was de vestiging van het gerecht een belangrijke noviteit voor de provincie en de stad.

Voordien, tijdens de Republiek der Verenigde Nederland, had elke stad zijn eigen verordeningen en regels met de daarbij behorende strafmaten. Recht werd gesproken door een plaatselijke rechtbank, die schepenbank werd genoemd. Hier werden vooral civiele zaken behandeld, zoals burenruzies of zakelijke meningsverschillen die uit de hand waren gelopen.

Tijdens de Franse tijd (1795-1815) werd geprobeerd om de lokale verschillen weg te werken en meer eenheid te brengen in het juridische systeem. Zo werden voor het hele land geldende wetten en regels vastgelegd, onder meer in een 'crimineel wetboek', de eerste versie van ons huidige Wetboek van Strafrecht. De wetten waren voor iedereen gelijk, ongeacht woonplaats of sociale afkomst (van edelman tot bedelman). Ook de rechterlijke organisatie werd overal gelijkgetrokken. Voor de civiele zaken bleven de schepenbanken actief, maar strafzaken werden in het vervolg bij het departementaal gerechtshof behandeld.

Het kantongerecht anno 2012

Scherpreebter.

Voor 't Vistteeren van een Gevangens Rug	1	0	0
Voor 't Turtureeren met Duim-yfers	0	10	0
Met Scheen-schroeven, insgelyks	0	10	0
Gelyk meede voor 't Rekken	0	10	0
Voor 't Geesfelen	1	0	0
Voor 't Brand-merken	0	10	0
Voor yemand uit de Stad te geleiden	0	10	0
Voor 't Rabraken	6	0	0
Ingevalle yemand Gerabraakt zynde, 't Hoofd word afgehouden, insgelyks	6	0	0
Voor 't doode Lichaam op 't Rad te zetten	3	0	0
Voor alle Capitale Justitien	6	0	0

Tarieflijst van een beul, 18^e eeuw. De drie getallen achter de straf geven het loon aan van de beul in guldens, stuivers en centen (van links naar rechts). Met radbraken verdiende de beul dus zes gulden, met brandmerken tien stuivers.

Straffen en opvoeden

In de tijd rond 1800 was het niet gebruikelijk mensen voor langere tijd op te sluiten wanneer zij een misdaad hadden begaan. Wie veroordeeld werd, moest dat meestal boeten met een lijfstraf en/of verbanning. De lijfstraffen varieerden van brandmerken tot geseling, van radbraken tot vierendelen. Lichtere vergrijpen werden afgedaan met een boete of een taakstraf.

Vanaf ongeveer 1800 werden geleidelijk de lijfstraffen afgeschaft. Men vond ze barbaars en zinloos. In 1798 werd de pijnbank verboden en in 1809 werden straffen als radbraken, vierendelen en deportatie met dwangarbeid geschrapt. In 1854 volgde de volledige afschaffing van openbare lijfstraffen, in 1870 van de doodstraf. De gevangenisstraf bood immers mogelijkheden tot karaktervorming, disciplineren en zedelijke verbetering. De gevangene kon door werk of door bezinning gered worden van de ondergang en weer een nuttig onderdeel van de samenleving worden...

De gevangenen

Wat voor mensen werden zoal achter slot en grendel gezet? De gevangenis was rond 1800 een plaats om allerlei figuren aan de rafelrand van de samenleving – meestal voor kortere tijd – op te sluiten, zoals bedelaars, zwervers en landlopers, krankzinnigen, prostituées en notoire drankverslaafden.

Van hogere afkomst waren de politieke gevangenen, die het niet eens waren met de toenmalige regering. Verder werden mensen die hun schulden niet konden terugbetalen in verzekerde bewaring gesteld. En de 'zwarte schapen' van rijke families mochten hier hun zonden overdenken, meestal op verzoek van de familie die hoopte dat de schuinsmarcheerder eindelijk zijn lesje zou leren.

Omdat deze groepen van gevangenen van goede afkomst waren ('mannen van kwaliteit en fatsoen'), kregen zij een voorkeursbehandeling: geen water en brood, maar goed te eten en drinken (inclusief uitstekende wijnen); bovendien waren zij vrijgesteld van gevangenisarbeid en het dragen van gevangenskleding. Tot ver in de negentiende eeuw kon men een dergelijke eerste klasbehandeling kopen.

(Afbeelding te bestellen via Atlas van Stolk, inv. nr. 1789. Zie www.atlasvanstolk.nl)

Illustratie De Flesch

